

Key words: *identity, youth, education, society, values, information technology, computer technology, the Internet.*

УДК 37.058(477 - 029.1

Т. А. Литвиненко
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

СУЧАСНА ПРИВАТНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ПОГЛЯД

В дослідженні здійснюється спроба виявити головні риси приватної освіти в Україні на основі постмодерністського бачення розвитку і становлення сучасного освітянського простору в умовах сучасного громадянського, інформаційного суспільства.

Ключові слова: *приватна освіта, інноваційна діяльність, феномен приватної освіти.*

Історичний виклик на освічену, культурно і морально розвинену людину, здатну взяти на себе компетентну відповідальність за нові напрями суспільного поступу є сьогодні актуальним, але залишається поки що без належної відповіді. Україна, як власне і весь світ, перебуває в очікуванні нової епохи і одночасно намагається відшукати соціальну, економічну та науково-технологічну платформу виживання, нову парадигму підготовки людини до життя, яка б забезпечила не лише адаптивне ставлення до дійсності, але й розвиток самої дійсності у відповідності до людських вимірів життя, продиктованих ідеалами ХХІ ст. [1, 6].

Одним з шляхів формування такої освіченої особистості є виховання і освіта її в умовах діяльності недержавних (приватних) освітянських установ.

Постановка проблеми. Приватна освіта в Україні нараховує вже майже два десятиліття свого існування і відтак, з позицій наукового погляду на це унікальне явище для нашої держави, воно потребує фундаментального філософського осмислення в контексті становлення та розвитку всієї освітянської сфери в сучасному громадянському, інформаційному суспільстві.

Унікальність існування системи приватних освітніх закладів України проявилася в тому, що вони виникли і розвивалися в умовах політичної, економічної, соціальної і правової кризи, розвивалися – в умовах значних соціальних реформацій, а нині продовжують виживати всупереч дискримінаційної освітянської державної політики. Іншими словами, їх існування є скоріше явищем всупереч владній політиці, ніж завдяки.

Аналіз актуальних досліджень. Деякі проблеми приватної вищої освіти та способи їх розв'язання обґрунтовано у працях В. Астахової, В. Журавського, Б. Корольова, К. Корсака, О. Сидоренка та ін. Домінує в цілому показ методично-функціональних характеристик приватної вищої освіти. Віддаючи

належне авторам, зазначимо, що на основі лише описових характеристик вони швидше відкривають вторинні ознаки і спрощують більш типові, що не підлягають концептуальним засадам критеріїв їхніх оцінок [2; 3; 4; 5; 10; 12; 13; 18; 21].

Мета даної статті. Виходячи з актуальності проблеми була визначена мета даної статті – виявлення особливих характеристик приватних ВНЗ. Об'єктом статті виступає феномен приватної освіти в Україні в умовах трансформації на шляху розвитку громадянського, інформаційного суспільства. Предметом дослідження буде визначення найголовніших рис приватних вищих навчальних закладів України.

Завдання статті:

- на основі феноменологічного підходу до приватної освіти в Україні висвітлити її найважливіші відмінні риси та пріоритети від інших освітянських структур;
- на філософсько-правовому рівні визначити тенденції владного світогляду на приватну освіту крізь призму нормативного регулювання;
- з позиції філософії інновацій окреслити переваги методології освіти в приватних навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Для усвідомлення сутності феномену приватної вищої освіти потрібно насамперед звернутися до поняття «приватності» як філософської категорії [20]. Приватність (від лат. *privatus*) – це те, що є у приватній власності, особисте; а також приватна особа – тобто така, що не перебуває на державній посаді. Це один із основоположних принципів і критеріїв свободи; прояв індивідуалізації як вектора і закономірності соціально-культурного і цивілізаційного розвитку [20]. Приватність у всіх сферах життя є підставою, формою і наслідком здобуття окремою людиною реальних можливостей існувати автономно, мати та оберігати свій суверенітет у царині прийняття рішень, формування і реалізації «Я-концепції» власного життєвого проекту [20, 517]. Визначення приватності ґрунтується на припущенні, що можуть (повинні) бути інтереси, властиві окремому індивідові, які збігаються з інтересами інших індивідів (або спільнот). Наявність такого приватного інтересу спонукає людину до відокремлення від загалу, самореалізації, самоствердження [20]. Передумовою приватності як важливої чесноти громадянського суспільства є особиста гідність, визнання і повага її в собі та в інших. Значущість приватності полягає в тому, що вона створює підґрунття для максимального розширення індивідуального простору, вибору тих чи інших параметрів особистісної ідентичності поза будь-яким тиском. Потяг до приватності (так само, як і потяг до спілкування, визнання іншими) вкорінений у самій природі людини, в її намаганні відокремитися від юрби, усамітнитися, залишитися наодинці зі своїми турботами і пристрастями. Приватність утворює потенційну можливість, яку завжди можна без перешкод використати (на відміну від самотності і покинутості). Приватність може тлумачитися як елемент і докорінна вимога

індивідуалізму (в цьому розумінні приватність протистоїть загальності і колективізму), але може набувати і самодостатності, виступаючи характеристикою будь-якого типу соціальної діяльності (той чи інший рівень приватності властивий абсолютній більшості відомих культур, через що його не можна тлумачити як надбання винятково західної культури) [9, 17].

Кожне соціокультурне явище як результат соціальної психічно-духовної взаємодії, зокрема й приватна вища освіта, є максимально структурованою, перебуває в більшій структурі (системі), яка накладає на нього свої параметричні характеристики. Тому, виходячи із загальних методологічних та методичних позицій психолого-педагогічного дослідження [11, 39–49], феномен приватної вищої освіти може досліджуватися за допомогою системного методу. Системний метод дослідження феномену приватної вищої освіти знаходить своє відображення в положеннях, що дають змогу встановлювати якості системних об'єктів та їх аналізувати: цілісність системи приватної вищої освіти щодо зовнішнього соціокультурного та освітнього простору.

Поява вищих навчальних закладів приватної форми власності стала однією з докорінних новацій у вищій освіті України після проголошення незалежності. Важко сказати, чим керувався законодавець у той час. Можливо, це була усвідомлена відповідь на перехід до масового характеру вищої освіти. Можливо, спосіб розв'язку в умовах гострої економічної кризи, коли держава не могла б забезпечити фінансування в ситуації підвищеного попиту на вищу освіту. А, можливо, й прозріння в напрямі того, що внаслідок зміни світової суспільної ситуації змінюється також роль університету як суспільного інституту і університет вже не може більше залишатися монополією держави; що в добу відкритих економік та пост-національних держав університет все більше повинен ставати діловою установою – більш корпоративною, підприємницькою, управлінською, ініціативною. Яка б філософія не стояла за цим рішенням, сталося те, що сталося. Недержавний ВНЗ став повноправним гравцем на полі вищої освіти [8].

Поява на освітянському просторі України недержавного сектора висуває перед філософією і психологічною наукою ряд принципово нових завдань. Йдеться про осмислення нових стосунків, що складаються між студентами і викладачами приватних закладів освіти; принципові зміни в організації навчально-виховного процесу; психологічний клімат у колективі; можливості інноваційної діяльності; конкуренцію між закладами освіти різної форми власності тощо. На жаль, до осмислення цієї проблематики ми ще не підійшли з достатньо науковим фундаментальним інструментарем.

Період конфронтації між державними і недержавними закладами освіти, характерний і для минулого десятиліття, вочевидь, ще не закінчився. Не витримали конкуренції і «зійшли з дистанції» приватні заклади, що не змогли налагодити навчально-виховний процес на належному рівні. Одночасно зміцнились і потужно заявили про себе модернові приватні заклади, які не лише

розширили освітній простір держави, але й поглибили його інноваційну напругу, педагогічну творчість. Втім після певної стабілізації стосунків між державними і недержавними установами освіти періоду 2000–2008 років, останні 3-4 роки означилися новою хвилею тиску на «приватників» вже ініційованою урядовими структурами держави.

Упродовж останніх двох років Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України (МОНМС) підготувало декілька проектів редакції Закону України «Про вищу освіту». Гостре публічне обговорення цього законопроекту, яке виливалося за межі сухих академічних дискусій на вулицях українських міст, створення кількох альтернативних законопроектів, принципові розбіжності між поглядами окремих університетів та міністерством щодо візії, за якими мала би розвиватися вища школа, є свідченням кризи постсоветського функціонерного мислення про вищу освіту й одночасно бажання істеблішменту втримати свою владу над академічною спільнотою.

За задумом міністерства, новий законопроект, мовляв, приводить законодавство України у відповідність до вимог Болонського процесу; визначає розширення автономії вищих навчальних закладів як «головну засаду державної політики у галузі вищої освіти»; робить більш зрозумілою структуру вищої освіти та створює передумови для оптимізації мережі вищих навчальних закладів; і, нарешті, врегульовує законодавчий статус зовнішнього незалежного оцінювання.

Чимало коментаторів законопроекту слушно зауважують, що він більше скидається на закон про міністерство і для міністерства, що, попри прогресивну риторику, насправді більше зв'язує, ніж розв'язує руки університетам, що намагається описати реальність, якої більше не існує, а тому за визначенням є ретроградним і декларативним.

А в той же час приватні вищі навчальні заклади сьогодні в Україні є носіями таких виокремлюючих в загалі вишів характеристик, що дозволяють говорити про їх передову, новаційну соціальну значущість.

Для приватних освітніх закладів характерний високий рівень інноваційної діяльності. Вони, наприклад, перевели із площини теоретичних дискусій в практику роботи дистанційну освіту; налагодили ефективне використання сучасних комп'ютерних технологій; зробили своєрідний прорив у запровадженні безперервної освіти та особистісно зорієнтованого навчання, нових авторських програм та методик навчання. Вони інтенсифікують навчальний процес, організацію навчання, управління закладами освіти та їх структурними підрозділами. Зрештою, й сам контингент викладачів і студентів приватних закладів освіти, їх ціннісні орієнтації, світоглядна культура багато в чому відрізняються від тих примітивних уявлень, що склалися на початковій стадії функціонування цих закладів.

Всі ці народжені нашим часом явища та науково-педагогічні проблеми вимагають глибокого дослідження, філософської оцінки, а кращий досвід – поширення. Варто звернути увагу на появу в Національній академії педагогічних наук України перших структур для дослідження проблем

приватної освіти. Маємо на увазі створення в Інституті вищої освіти позабюджетного відділу інноваційної освіти, який розгорнув цікаві дослідження. Треба зазначити, що і самі приватні заклади виявляють інтерес до розробки актуальних філософських, психологічних, педагогічних проблем розвитку освіти. В Народній українській академії (ректор – К. Астахова, м. Харків), наприклад, відкрито наукову лабораторію з дослідження проблем безперервної освіти. Прикметно, що вона працює як підрозділ Інституту вищої освіти АПН України. У Рівненському економіко-гуманітарному інституті (ректор – А. Деем'янчук) засновано наукову лабораторію для дослідження проблем виховання учнівської молоді в умовах ринкових відносин. Ця ж тематика є провідною й для науково-дослідних лабораторій Європейського університету (ректор – І. Тимошенко, м. Київ), Донецького інституту ринку та соціальної політики (ректор – Н. Борецька), Національної академії управління (ректор – С. Єрохін) [1; 14].

Прирощення наукового потенціалу педагогічної науки за рахунок включення до неї професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів недержавної форми власності є позитивним явищем в розвитку сучасної науки. Одночасно варто підкреслити, що цей процес не можна спрощувати. Не все оригінальне є новим, не все нове – оригінальним. Суб'єктами інноваційної педагогічної діяльності є дитина, учень, студент, учитель, педагог. Це обумовлює нашу відповідальність за науковий супровід всього того, що діється чи має здійснитись в освітянському просторі.

На феноменологічному рівні сьогодні повинне здійснюватися наукове дослідження явища приватної вищої освіти, де домінантою є інтенціональне вивчення предмета дослідження у взаємовідносинах.

Саме у «відношеннях» на терені постсоціалістичного соціокультурного простору виник феномен приватної вищої освіти як соціокультурне явище, що має свої особливості. Він фактично існує вже майже два десятиліття, розвивається завдяки соціальній практиці і нагальним потребам суспільства. Так, за офіційними даними та матеріалами досліджень [5; 6; 7; 10; 17], у Росії, Україні та Польщі як характерних представників постсоціалістичного освітнього простору наприкінці 80-х та початку 90-х років минулого століття приватної вищої освіти практично не було, а на початку XXI століття кількість приватних ВНЗ та кількість студентів, що в них навчаються, становили відповідно: в Росії – 38% та 11,6%; в Україні – 30% та 11,3%; у Польщі – 66% та 30%. Тобто в постсоціалістичному освітньому просторі фактично виник та сформувався достатньо потужний сектор приватної вищої освіти.

Спроби описати унікальність приватної освіти у відносних поняттях стикаються з такими труднощами, як при спробі описати щось Абсолютне. Різні автори досліджень розуміють саму приватну освіту як таку, яка є породженням соціальних відносин у різних формах, але при цьому вони не дають чіткого визначення самої сутності поняття. Розкриваючи деякі його властивості, вони цим закривають можливість пізнання не менш важливих

ознак цього феномену. Це говорить про те, що усталеного визначення в часі не сформовано, а напрацювання, які є, – лише результати зовнішніх взаємовідносин поняття із соціальним фондом, що оточує його [9; 16].

За рахунок виявлення діалогічних відносин державних та приватних ВНЗ можна визначити і деякі важливі характеристики досліджуваного феномену. Так, державні та приватні ВНЗ є суттєво відмінними моделями вищої освіти і не тільки за формою. Вони мають різні структури управління та підлеглості, різні організаційні та психолого-педагогічні умови функціонування, різні можливості на ринку праці і добору абітурієнтів, різні кількісні характеристики, які дають змогу говорити про потоковий та індивідуальний підхід до підготовки фахівців. Звідси очевидна утопічність спроб об'єднати під одним дахом різні моделі, створити змішані форми освітніх установ. Тому можемо говорити й обґрунтовувати унікальність цього феномену, бо він не підлягає традиційним визначенням і не керується методами минулого досвіду, оскільки має інші підходи до підготовки фахівців. Важливою ознакою його унікальності є те, що він не «підкоряється» звичним стереотипним уявленням про себе як про традиційну форму, модель, за якою «відливається» стандарт самого освітнього процесу [10, 7].

Так само і з філософсько-правової позиції діюче українське законодавство про вищу освіту прописане в термінах фактично бінарної опозиції між приватною і державною вищою освітою.

Державна – неприбутковий статус і звільнення від оподаткування; припускається, що надана тут вища освіта є публічним благом; звідси, право на державне фінансування. Водночас державні ВНЗ мають право додатково здійснювати набір контрактників і фактично здійснюють комерційну діяльність на пільгових умовах.

Приватна – прибутковий статус і оподаткування на умовах комерційного підприємства; припускається, що надана тут вища освіта є приватним благом, тобто ВНЗ надають комерційні послуги; державне фінансування практично не доступне. ВНЗ приватної форми власності позбавлений будь-яких пільг щодо оплати комунальних послуг. Недержавний університет не отримує жодної урядової підтримки ні у вигляді стипендій для студентів чи додаткового соціального забезпечення викладачів, ні державного замовлення на підготовку фахівців і т. ін.

Законодавець навіть не міг собі уявити, що можуть постати недержавні ВНЗ з гуманітарним профілем навчання, які надаватимуть освітні послуги не з так званих комерційних спеціальностей, а спробують відроджувати занедбані в радянський період візантиністку та медієвістику, церковну історію, соціальні науки про релігію, біоетику і т. ін. Такий навчальний заклад апріорі не може бути прибутковим, а тому трактування його на рівні з комерційним підприємством навряд чи може вважатися виявом здорового глузду.

Напрошується висновок, що фінансово-господарська і певною мірою адміністративна автономія навчального закладу приватної форми власності, як це відображено в нашому законодавстві, є скоріше даниною філософсько-

економістському баченню приватного ВНЗ як бізнесу, а не виявом усвідомлення суспільного інституту університету (незалежно від форми власності) як спільноти вільних людей, що збираються разом задля збереження, передачі та пошуку знань.

В філософії сучасного постмодернізму розуміння університету як суспільного інституту вища освіта (незалежно від форми власності) розглядається як публічне благо. Постмодернізм – світоглядно-мистецький напрям, що в останні десятиліття ХХ століття приходить на зміну модернізму. Цей напрям – продукт постіндустріальної епохи, епохи розпаду цілісного погляду на світ, руйнування систем – світоглядно-філософських, економічних, політичних. Ідея, що знання належать «мозку» або «духу» суспільства, а значить – Державі, поступово відживає в міру посилення зворотного принципу, згідно з яким суспільство існує і розвивається тільки тоді, коли повідомлення, що циркулюють в ньому, насичені інформацією та легко декодуються. Держава починає проявляти себе як чинник непроникності і «шуму» для ідеології комунікаційної «прозорості», яка йде в парі з комерціалізацією знань. Саме при такій постановці проблема відносин між економічними і державними інстанціями загрожує проявитися з новою гостротою [14, 21].

Держава, як інституція, що покликана пильнувати забезпечення загального блага і врахування публічного інтересу в суспільній взаємодії, покликана створювати сприятливі умови для участі громадянина відповідно до його здібностей у цьому благові [8].

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Здатність приватної освіти до якісної самоперебудови в процесі функціонування, тобто самоудосконалення під час кількісних процесів збільшення дають підставу вважати її інтенціонально унікальною за рахунок адаптованості до різьких інформаційних, економічних та генераційних змін в суспільстві.

Тільки за рахунок поєднання філософії і практики освіти можливо створити реальні умови для реалізації основної ідеї вітчизняної вищої освіти - формування духовно збагаченої, життєздатної особистості як запоруки виживання всього суспільства [16, 41].

Приватна освіта, як і кожна структура, кожна система, працюючи в досить напруженому режимі, переходить у такий стан, коли повністю змінюються всі її характеристики як цілого в послідовній сумі взаємозалежних елементів, і вона набуває самодостатності. Така система вже працює за своїми внутрішньо визначеними законами і правилами, не зазнаючи значних впливів на свою нову суттєву якість [2].

Приватна освіта своєрідно адаптується до культури і відображає цивілізаційний чинник суспільства, вказує на його нову якість, є інститутом громадянського, інформаційного суспільства і елементом взаємодій культур. Інформаційна насиченість освітніх процесів і, зокрема, в сфері приватної освіти сприяють відживанню монопольної державності освіти у міру посилення зворотного принципу, згідно з яким суспільство існує і розвивається тільки

тоді, коли повідомлення, що циркулюють в ньому, насичені інформацією та легко декодуються, в умовах комунікаційної «прозорості», яка йде в парі з комерціалізацією знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Філософія освіти: пошук пріоритетів / В. Андрущенко // Філософія освіти, № 1/2005. – С. 5–17.
2. Асмолов А.Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров: Психопедагог. Психоисторик А. Г. Асмолов. – М.: Институт практической психологии. – Воронеж: НПО МОДЭК, 1996. – 768 с.
3. Астахова В. Наукові дослідження у приватних ВНЗ: перші досягнення, перспективи / В. Астахова // Вища освіта України. – 2003. – № 1. – С. 22–27.
4. Астахова В. Як ся маєш, приватний ВНЗ? (Роздуми ректора з великим стажем) / В. Астахова // Вища освіта України. – 2004. – №1. – С. 55-60.
5. Астахова В., Астахова Е. О государственной ответственности негосударственных вузов / В. Астахова, Е. О. Астахова // Высшее образование в России. – № 2. – 2001. – С. 24–35.
6. Грیشнова О. Розвиток вищої освіти в Україні: тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення / О. Грیشнова // Вища школа. – 2001. – № 2–3. – С. 22–33.
7. Гуссерль З. Кризис Европейского человечества / З. Гуссерль. Философия // Культурология. XX век. Антология. – М., 1995. – 330 с.
8. Добко Т. Недержавний університет в Україні: п'яте колесо до воза? /Дзеркало тижня 19.01.2012 [Електронний ресурс]. Режим доступу:http://osvita.ua/vnz/high_school/26830/.
9. Добрянський І. Феномен приватної вищої освіти / І. Добрянський // Рідна школа № 2-3 (лютий-березень). – 2009. – С. 15–20.
10. Журавський В. Два сектори – одна мета / В. Журавський // Вища освіта України. – 2003. – № 1. – С. 5–8.
11. Загвязинский В.И. Методология и методы психолого-педагогического исследования / В. И. Загвязинский, Р. Астахов: Учеб. Пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 208 с.
12. Корольов Б. Недержавний сектор освіти в Україні: проблеми становлення і розвитку / Б. Корольов // Вища освіта України. – 2003. – № 1. – С. 8–14.
13. Корсак К. Приватний сектор світової вищої освіти у вирі суперечливих тенденцій / К. Корсак // Вища освіта України. – 2003. – № 1. – С. 111–117.

14. Лиотар Ж. -Ф. Состояние постмодерна / Пер, с фр. Н.А. Шматко – М.: Институт экспериментальной социологии, Спб.: Алетейя, 1998. – 160 с.
15. Мартынов К. К. Интенциональность как единое проблемное поле аналитической философии сознания и феноменологии : диссертация ... кандидата философских наук : 09.00.01 / Кирилл Константинович Мартынов. – Москва, 2007. – 164 с.
16. Нысанбаев А. Философия и образование: поиск согласия / А. Нысанбаев, В. Курганская // Высшее образование в России. – 2001. – № 1. – С. 39–53.
17. Савельев А. Реформы высшего образования в Российской Федерации (Эффективность и доступность высшего образования в Российской Федерации) / А. Савельев // Вища освіта України. – 2003. – № 3. – С. 11-21.
18. Сидоренко О.Л. Приватна вища школа як соціальний інститут: особливості становлення та розвитку в Україні: автореф. дис... д-ра соціол. наук / О. Л. Сидоренко; Ун-т внутр. справ. – Х., 2001. – 38 с.
19. Современная западная философия: Словарь / Сост. : Малахов В.С., Филатов В.П. – М. : Политиздат, 1991. – 414 с.
20. Філософський енциклопедичний словник / Наукові редактори Л. Ф.Озаровська, Н. Л.Поліщук. – К. : Абрес, 2002. – 742 с.
21. Ярошевский М. Г. История психологии от античности до середины XX в. Учеб. пособие / М. Г. Ярошевский. – М., 1996. – 416 с.

РЕЗЮМЕ

Т. А. Литвиненко. Современное частное образование в Украине: философский взгляд.

В исследовании делается попытка выявить главные выделяющие черты частного образования в Украине на основе постмодернистского видения развития и становления современного образовательного пространства в условиях формирования гражданского, информационного общества.

Ключевые слова: частное образование, инновационная деятельность, феномен частного образования.

SUMMARY

T. A. Litvinenko. Modern Private Education in Ukraine: a Philosophical View.

The study attempts to identify the main distinguishing features of private education in Ukraine on the basis of post-modern vision of the development and formation of modern educational space under conditions of modern, informational society.

Key words: *private education, innovational activity, phenomenom of education.*